

POSEBNI OBLICI PLAĆANJA DOSPELIH OBAVEZA

Pregledni rad

UDK

336.225.642

347.447

Rezime

Poslovni partneri ugovorom utvrđuju način plaćanja. Učesnici u platnom prometu mogu izmirivati međusobne novčane obaveze i neposredno: prenosom hartije od vrednosti (indosament), ugovaranjem promene poverioca, odnosno dužnika u određenom obligacionom odnosu (asignacija, cesija i drugo), prebijanjem (kompenzacija).

U uslovima izražene nelikvidnosti pravnih subjekata, kada je naplata potraživanja otežana a broj nelikvidnih dužnika u stalnom porastu, sve je veći broj onih učesnika u platnom prometu koji svoje međusobne obaveze i potraživanja izmiruju neposredno, i to najčešće kompenzacijom, cesijom i asignacijom.

Ključne reči: obračunsko plaćanje, obaveze, pravo.

Uvod

U pogledu prava i obaveza koji nastaju u vezi sa izmirivanjem međusobnih novčanih obaveza i navedeni način, primenjuju se pravna pravila obligacionog prava sadržanog u Zakonu o obligacionim odnosima ("Službeni list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 57/89 i "Službeni list SRJ", br. 31/93), i to:

- kompenzacijom (prebijanjem) duga - član 336 - 343,
- ustupanjem potraživanja (cesija) - član 436 - 445,

¹ Visoka škola za menadžment i ekonomiju, Karađorđeva 52, Kragujevac, r.janjetovic@gmail.com

- upućivanjem (asignacija) - član 1020 -1034,
- prenosom duga (novacija) - član 348 - 352,
- preuzimanjem duga - član 446 - 450,
- sjedinjenjem duga (konfuzija) - član 353, 419 i 430,
- faktoringom(otkup),
- forfetingom.

1. Plaćanje duga kompenzacijom (prebijanjem)

Kompenzacija je jedan od načina prestanka ili gašenja obligacija. Opšta pravila kompenzacije uređena su odredbama člana 336 do 343 Zakona o obligacionim odnosima.

U pravnoj teoriji razlikuju se tri vrste kompenzacije, i to: ZAKONSKA, UGOVORNA i SUDSKA. U zavisnosti od broja učesnika razlikujemo: BILATERALNU i MULTILATERALNU kompenzaciju.

ZAKONSKA KOMPENZACIJA je kompenzacija koja je uređena zakonom i koja proizvodi pravno dejstvo tek kada se steknu uslovi predviđeni zakonom. Zakonska kompenzacija uređena je Zakonom o obligacionim odnosima, kao jedinim zakonom koji uređuje ovo pitanje.

Prema članu 336. Zakona o obligacionim odnosima, dužnik može da prebije potraživanje koje ima prema poveriocu sa onim što ovaj potražuje od njega ako oba potraživanja glase na novac ili na druge zamenljive stvari istog roda i istog kvaliteta i ako su oba dospela. Međutim da bi se obaveze mogle izmiriti kompenzacijom, osim uslova propisanih u članu 336. Zakona o obligacionim odnosima, neophodno je da je ispunjen uslov i iz člana 337. ovog zakona, odnosno da je jedna strana dala izjavu drugoj da vrši kompenzaciju. Kod ove kompenzacije ne traži se saglasnost druge strane, već je dovoljno da jedna strana uputi izjavu drugoj strani.

UGOVORNA KOMPENZACIJA se sprovodi na osnovu ugovora između pravnih lica i za ovu kompenzaciju je bitno da su međusobne obaveze uzajamne, a nije bitno da li su istorodne, tj. da li su istog kvaliteta i da li su dospele.

SUDSKA KOMPENZACIJA je kompenzacija koja se sprovodi na osnovu sudske odluke, pri čemu sud, svojom odlukom utvrđuje postojanje uzajamnosti potraživanja i vrši njihovo prebijanje.

BILATERALNA KOMPENZACIJA nastaje u slučaju kada se kompenziraju obaveze između dva učesnika, od kojih se svaki pojedinačno nalazi u ulozi dužnika i poverioca.

Kompenzacija može da bude potpuna i delimična. Ako su međusobne obaveze iste, dolazi do potpune kompenzacije, a ako nisu, do delimične.

MULTILATERALNA KOMPENZACIJA je kompenzacija u kojoj učestvuje više učesnika.

Primer - knjiženje kompenzacije

Preduzeće "A" i Preduzeće "B" ugovorili su izmirivanje međusobnih obaveza putem kompenzacije u iznosu od 16.000 dinara. Ovom kompenzacijom obaveze i potraživanja se zatvaraju potpuno.

Knjiženje kod Preduzeća "A"

433 - Dobavljači u zemlji 16.000

202 - Kupci u zemlji 16.000

- za izvršenu kompenzaciju

241 - Tekući račun 16.000

241 - Tekući račun 16.000

- za izvršen nalog za obračun

Knjiženje kod Preduzeća "B"

433 - Dobavljači u zemlji 16.000

202 - Kupci u zemlji 16.000

- za izvršenu kompenzaciju

241 - Tekući račun 16.000

241 - Tekući račun 16.000
- za izvršen nalog

2. Plaćanje asignacijom

Asignacija je uređena odredbama člana 1020. do 1032. Zakona o obligacionim odnosima. Asignacija je obligacioni odnos između tri pravna lica u kome učestvuju stari poverilac (asignant), novi poverilac (asignatar) i dužnik (asignat), a za punovažnost ovog posla potrebna je saglasnost sva tri poslovna partnera.

Prihvatanjem uputa od strane asignata, nastaje novi obligacioni odnos između asignata i primaoca uputa, nezavisan od odnosa između uputioca (asignanta) i upućenika, i odnosa između uputioca i primaoca uputa.

Prema tome, saglasnost asignata je bitan element asignacije, jer - asignat - kao novi dužnik tek na osnovu te saglasnosti preuzima obaveze, a asignatar stiče pravo da od njega traži ispunjenje iste. Međutim, kod plaćanja asignacijom treba imati u vidu da obaveza ne prestaje samim pristankom na uput od strane primaoca uputa, niti prihvatanjem od strane upućenika, nego tek činom plaćanja, tj. prenosom sredstava sa računa asigniranog dužnika - asignata na račun primaoca uputa (asignatara).

Prema odredbi člana 1025. Zakona o obligacionim odnosima, primalac uputa - kao poverilac uputioca, nije dužan da pristane na uput koji mu je učinio njegov dužnik u cilju ispunjenja njegove obaveze, ali je u tom slučaju u obavezi da o svom odbijanju odmah obavesti dužnika. Isto tako, ako je primalac uputa - kao poverilac, pristao na uput, on je dužan da pozove upućenika na izvršenje uputa. Primalac uputa koji nije poverilac uputioca, može odustati od uputa, čak i ako je već izjavio da ga prima, saglasno odredbi člana

1028. Zakona o obligacionim odnosima, ali je dužan da o tome, bez odlaganja, obavesti uputioca.

Ako je upućenik dužnik uputioca, on nije dužan da prihvati uput, osim ako mu to nije obećao, saglasno članu 30. Zakona o obligacionim odnosima.

Međutim, ako je uput izdat na osnovu upućenikovog duga uputiocu, u tom slučaju upućenik je dužan da ga izvrši do iznosa tog duga, pod uslovom da mu to nije ni po čemu teže od ispunjenja obaveza prema uputiocu.

Veoma često se postavlja pitanje da li učesnik u platnom prometu koji je nelikvidan može izmirivati svoje obaveze putem asignacije. Ovo s toga što se narušava redosled izvršavanja obaveza koji je utvrđen zakonom. Međutim, važećim propisima, izmirivanje međusobnih novčanih obaveza neposredno, putem obračuna, bilo daje u pitanju kompenzacija, asignacija, cesija ili drugi oblici neposrednog izmirivanja obaveza, nije uslovljeno likvidnošću učesnika u platnom prometu, odnosno pokrićem na računima učesnika u navedenim oblicima plaćanja, što znači da se nalog za obračun može izvršiti bez obzira na stanje sredstava na računu učesnika koji je u obavezi da dostavi nalog za obračun preko tekućeg računa.

Nalog za plaćanje po asignaciji podnosi dužnik (asignat), s obzirom da se istim vrši prenos sredstava sa računa dužnika na račun novog poverioca (asignatara) i da se sa tim prenosom asignacija smatra zaključenom. Za izvršenje ovih naloga potrebno je da na njegovom računu postoje raspoloživa sredstva.

Nalog za obračun podnosi stari poverilac (asignant) na teret i u korist svog poslovnog računa. Ovaj nalog ne može se podneti pre izvršenog plaćanja od strane novog dužnika.

Primer - knjiženje asignacije

Pravno lice "A" zaključilo je ugovor sa pravnim licem "C" da primi uput kojim se podmiruje dug pravnog lica "A" od strane pravnog lica "B". Pravno lice "A" dalo je uput pravnom licu "B" da izvrši uplatu duga pravnom licu "C" u iznosu od 20.000 dinara. Pravno lice "B" izvršilo je uplatu u iznosu od 20.000 dinara pravnom licu "C".

Knjiženje kod pravnog lica "A" (asignanta):

433 - Dobavljači u zemlji 20.000

202 - Kupci u zemlji 20.000

po ugovoru o asignaciji sa pravnim licem "C" da prihvati plaćanje od Preduzeća "B"

241 - tekući račun 20.000

241 - tekući račun 20.000

- za izvršen nalog za obračun

Knjiženje kod pravnog lica "B" (asignata):

433 - Dobavljači u zemlji 20.000

439 - Ostale obaveze iz poslovanja 20.000

-po uputu od pravnog lica "A"

439 - Ostale obaveze iz poslovanja 20.000

241 - tekući račun 20.000

- uplata po ugovoru pravnom licu "C"

Knjiženje kod pravnog lica "C" (asignatara):

229 - Ostala potraživanja 20.000

202 - Kupci u zemlji 20.000

- potraživanja po ugovoru o asignaciji

241 - tekući račun 20.000

229 - Ostala potraživanja 20.000

- naplata potraživanja po ugovoru o asignaciji

3. Plaćanje cesijom

Ustupanje potraživanja, ili cesija, predstavlja promenu poverioca, što je uređeno odredbama člana 436. do 445. Zakona o obligacionim odnosima.

Cesija potiče od latinske reci CESSIO - ustupanje, a sa pravnog stanovišta znači pravo prvog poverioca (cedenta) da svoje potraživanje prenese na drugog poverioca (cesionara).

Cesija je ugovorni odnos koji se uspostavlja između ranijeg i novog poverioca, a ne i dužnika, s obzirom da se cesijom ne menja položaj dužnika. Međutim, ukoliko su se poverilac i dužnik dogovorili da poverilac ne može ustupiti potraživanje bez prethodne saglasnosti dužnika, poverilac nema zakonskog osnova da sedira svoje potraživanje, a ako to ipak učini, dužnik nije u obavezi da svoju obavezu izvrši prema novom poveriocu, već samo prema prvobitnom poveriocu.

Mada je u članu 438. stav 1. Zakona o obligacionim odnosima propisano da za prenos potraživanja nije potrebna saglasnost dužnika, ipak postoji obaveza poverioca da obavesti dužnika o izvršenom ustupanju potraživanja, da bi dužnik znao kome treba da izvrši obavezu.

U određenim slučajevima potraživanje se ne može ustupiti drugom. Prema odredbi člana 436. Zakonu o obligacionim odnosima, cesija se ne može primeniti kada je reč o potraživanjima po osnovu penzija, alimentacija ili kada je to zakonom zabranjeno, a ugovor o ustupanju nema dejstvo prema dužniku, ako su on i poverilac ugovorili da ovaj neće moći da prenese potraživanje na drugoga ili da ga neće preneti bez dužnikovog pristanka.

Na novog poverioca sa potraživanjem prelaze i određena prava kao što je pravo prvenstva naplate, hipoteka, zaloga, prava iz ugovora sa jemcem, pravo na kamatu, ugovornu kaznu i slično. Za dospele a nenaplaćene kamate po osnovu potraživanja koje se ustupa, pretpostavlja se da se i one ustupaju, ako se ugovorom ne odredi drugačije.

Prilikom ustupanja potraživanja, pravno lice koje ustupa potraživanje dužno je da preda novom poveriocu dokaze o postojanju duga, tj. izjavu o dugu.

Jednom ustupljeno potraživanje može se dalje prenositi na način kako je to učinjeno prvi put, saglasno navedenim odredbama Zakona o obligacionim odnosima. Za cesiju u uslovima nelikvidnosti važe ista pravila kao i za asignaciju. Posledice ustupanja potraživanja u slučaju kada ustupilac ima neizmirene obaveze prema drugim pravnim licima, su iste kao i kod asignacije - obaveze se izvršavaju mimo zakonom propisanog redosleda i izigravaju se poverioci koji čekaju na naplatu svojih potraživanja. Nije redak slučaj da se ustupljeno potraživanje, preko računa primaoca ustupanja dalje koristi za isplatu zarada i drugih izdataka putem asignacije od strane ustupioca potraživanja.

Nalog za obračun podnosi ustupilac potraživanja i isti se izvršava bez obzira na stanje sredstava na računu podnosioca tog naloga.

Primer - knjiženje cesije

Na osnovu zaključenog ugovora o cesiji između pravnog lica "A" (Cedenta) i pravnog lica "C" (cesionara) o ustupanju potraživanja, koje pravno lice "A" ima prema pravnom licu "B" (cesusu), u iznosu od 80.000 dinara, pravno lice "B" izvršilo je prenos sredstava pravnom licu "C" u navedenom iznosu.

Knjiženje kod Pravnog lica "A" (starog poverioca - cedenta):

- 433 - Dobavljači u zemlji 80.000
 - 202 - Kupci u zemlji 80.000
 - po ugovoru o cesiji sa pravnim licem "C"
- 241 -tekući račun 80.000
 - 241 - tekući račun 80.000
 - za izvršen obračun - nalog -
- Knjiženje kod pravnog lica "B" (dužnika - cesusa):
 - 433 - Dobavljači u zemlji 80.000
 - 439 - Ostale obaveze iz poslovanja 80.000
- preknjižavanje neizmirenih obaveza sa starog na novog poverioca po ugovoru o cesiji
 - 439 - Ostale obaveze iz poslovanja 80.000
 - 241 - tekući račun 80.000
 - za izvršenu uplatu po ugovoru o cesiji
- Knjiženje kod pravnog lica "C" (novog poverioca - cesionara):
 - 229 - Ostala potraživanja 80.000
 - 202 - Kupci u zemlji 80.000
 - za knjiženje potraživanja po osnovu ugovora o cesiji
 - 241 - tekući račun 80.000
 - 229 - Ostala potraživanja 80.000
 - za izvršenu uplatu po osnovu ugovora o cesiji

Zaključak

Dejstvo kompenzacije nastaje tek upućivanjem kompenzacione izjave, i to od dana kada su se stekli uslovi za to.

Ustupanjem potraživanja prava i obaveze dužnika se ne menjaju, odnosno on može istaći prema novom poveriocu prigovore koje je mogao istaći prema prvobitnom poveriocu.

Dužnik može sa istakne prigovor po osnovu ništavnosti potraživanja, po osnovu zastarelosti potraživanja, da obaveza nije dospela, da je potraživanje ustupljeno bez njegove saglasnosti i slično.

U slučaju cesije, dužnik ispunjava svoju obavezu na uobičajeni način, plaćanjem odnosno prenosom sredstava sa svog računa na račun novog poverioca. Njegov se položaj, usled cesije, u pogledu obaveze plaćanja nije promenio. Prema tome, dužnik ispostavlja nalog za plaćanje i izvršenje s tog naloga je uslovljeno pokrićem na njegovom računu.

Literatura

1. Đorđević, M. (2004) Korporativno upravljanje - geneza, modeli i problemi. Privredna izgradnja, vol. 47, br. 3-4, str. 191-212
2. Bekjašev, K.A., ur. (2009) Meždunarodnoe publičnoe pravo. Moskva
3. Vidaković, S. (2009) Revizija -osnova kompententnosti, kredibiliteta, poverenja. Novi Sad: Fakultet za uslužni biznis
4. Shaw, M.N. (2003) International law. Cambridge
5. (1978/2003) Zakon o obligacionim odnosima - ZOO. Službeni list SFRJ + Službeni list SRJ + Službeni list SCG, br. 29, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, br. 31/93 i br. 1 - Ustavna povelja
6. Majstorović A. Kontrola i revizija, VSEM, Kragujevac, 2014.
7. Bokšan, B. (1996) Fiducijarni pravni poslovi i zaloga. Sudska praksa privrednih sudova, br. 3, str. 128
8. Martin, J.E. (2011) Modern Equity. London: Sweet & Maxwell

9. Velimirović, M. (1998) Ugovor o fiducijarnom obezbjeđenju tražbine. Pravni život, vol. 47, br. 11, str. 527-538
10. Vučković, M. (2012) Fiducijarni prenos svojine radi obezbeđenja u savremenom pravu. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, br. 62, str. 537-550

Datum prijema: 22.08.2014.

Datum prihvatanja: 15.11.2014.